

FILOZOFIA A HĽADANIE TRANSCENDENCIE

JOLANA POLÁKOVÁ: Perspektiva naděje. Hledání transcendence v postmoderní době. Praha, Vyšehrad 1995, 128 s.

Zaoberat' sa otázkami spirituality a transcendencie, nezostať len pri klasických riešeniach, zhodnotiť džungľu duchovných prúdov súčasnosti a zostať pritom na pôde filozofie je nadmieru náročná úloha. Podujala sa na ňu Jolana Poláková vo svojej knihe *Perspektiva naděje s podtitulom Hledání transcendence v postmoderní době*. Myšlienkovovo nadväzuje na predchádzajúce tri knihy tejto pražskej filozofky: *Myšlenkové tvoření* (Praha, Filozofický ústav AV ČR 1993), *Filozofie dialogu*, (Praha, Filozofický ústav AV ČR 1993; Praha, Ježek 1995) a *Možnosti transcendence* (Praha, Zvon 1994). Zamýšľala sa v nej nad súčasnou dobou, nad tým, aké vytvára predpoklady pre duchovné hľadanie, analyzuje rôzne cesty, po ktorých kráčajú ľudia túžiaci vymaniť sa z vlastnej imanencie, prekročiť ju, transcendovať.

Sklon k ideologickému mysleniu, pre modernu typický, sa v minulosti nepriaznivo prejavoval prakticky vo všetkých spoločenských ponúkajúcich pomoc pri hľadaní transcendencie, Boha démonizovaním akejkoľvek inej duchovnej cesty. Poláková sa vo svojej knihe snaží o hlbšie rozlišovanie, ktoré ide pod povrch tradičných vonkajších nálepiek, a ponúka iné členenie, "vnútorné", ktoré ide naprieč spoločnosťami, náboženstvami, hnutiami, inštitúciami. Rozlišuje tri inštancie: *imanencia, relatívna transcendencia, absolútne transcendencia*, ktorým zodpovedajú tri základné bytostné úrovne na duchovnej ceste človeka pri jeho hľadaní alebo neľadaní transcendencie: uzavretosť v imanencii, vykročenie do relatívnej transcendencie, otvorenie sa absolútnej transcendencii. V jej prístupe sa stáva logickejšim a vhodnejším aj termín *filozofia transcendencie* namiesto tradičných označení ako napr. teodíceia, prirodzená teológia, filozofia Boha a iné.

Kniha J. Polákovkej nielen hovorí o postmoderne, ale sama je svojou formou v mnohom postmoderná. Autorka síce používa náročný filozofický jazyk, nevtesnáva ho však do suchých sylogizmov. V knihe veľmi často nájdeme slovo *dialóg*. Nie je to náhoda. Celá kniha je písaná v línii dialogického myslenia, je pokusom vstúpiť do dialógu s čitateľom, ísť do hĺbky, v ktorej zlyhajú slová, lebo dialóg je "*spoluprežívaním nekomunikovateľného*". V tomto dialógu sa autorka spolieha viac na vzťah než na logickú presvedčivosť svojej reči. Lebo, ako sama hovorí, "*dialóg nie je možný bez implicitného vzťahu k absolútnej transcendencii a hovoriť o absolútnej transcendencii možno len spolu s ňou*" (s. 80). Nie je preto zvláštne, že jej štýl je zaujímavý, obrazný, využíva poetické prvky jazyka, kniha obsahuje aj rozprávku, básneň mottá kapitol sú krátkymi aforizmami. Dielo má síce svoju základnú logickú lineárnu štruktúru, ale súčasne akoby myšlienky krúžili v špirále okolo základnej témy, ktorou je kritické rozlišovanie postmoderného hľadania transcendencie. Pritom nejde len o abstraktné špekulovanie, je to hlboká reflexia života, konkrétneho diania, kníh vplyvných autorov. Autorka má široký záber: psychológia a súčasná veda všeobecne, filozofia, teológia, ná-

boženstvá, politika, ekonomika, ekologické hnutie - to všetko súvisí s hľadaním transcencie súčasným človekom, a preto ju to z tohto hľadiska zaujíma.

Knihá začína stručným, ale výstižným a vyváženým pohľadom na postmoderňu. Poukazuje na jej inakosť, ktorú prináša spoločenský a myšlienkový pohyb. Je vytriezvením z projektovania pokroku a zo snahy nanútiť vlastnú predstavu pokroku mnohým. Oproti tendenciám moderny k technickej a neosobnej systémovosti, k utopistickému "oslobodeniu človeka" a ovládnutiu sveta, ktoré, mimochodom, stále pretrvávajú, sa rodia nové tendencie: nový pohľad na vedu, na postavenie jednotlivca v spoločnosti, je tu ekologické hnutie. Strata moderných istôt a zvýraznenie fenoménu plurality pri globalizácii sveta sa výrazne prejavili aj v oblasti myslenia. Namiesto tradičnej racionality, ktorej stredom je subjektivita a ktorá vedie k snahe ovládať (teoreticky alebo prakticky), sa rodí dialogické myslenie so stredom vo vzťahu Ja-Ty a s úctou ako základným prvkom vzťahu k "inému". Nová situácia však neprináša len pozitívne zmeny. Inou reakciou môžu byť úniky všetkého druhu, úzkosť zo straty istôt, sektárska mentalita, rezignácia, útek pred zodpovednosťou hľadania pravdy k príliš ľacnej autorite.

Kapitola *Transcendencia v európskej filozofii* je zaujímavým pohľadom do dejín filozofie. Poláková hovorí, že vývoj filozofie bol vždy hlboko poznamenaný jej reflektovaním *transcencie*. Do tohto filozofického pojmu zahŕňa to, čo sa v rôznych kultúrach a tradíciách zvykne označovať *Boh, nadprirodzeno*, to čo je "*mimo sveta*". Na príklade štyroch autorov, *Platóna, Kanta, Jaspersa a Lévinasa*, ukazuje, ako sa postupne formovala filozofická reflexia transcencie. V každom období sa vyzdvihoval iný aspekt, pochopiteľný len v kontexte dobovej situácie a dejín filozofie. Podľa Polákovskej si všetci štyria boli vedomí toho, že transcendencia sa zásadne vymyká ctižiadosti myslenia mať skutočnosť vo svojej moci, čo je v ich filozofickej reflexii aspoň implicitne prítomné. "*Bránou k transcencii nie je pojem, ale vzťah.*" (s. 27). Podľa mňa Poláková vidí vývoj filozofie transcencie tak, že dôraz sa stále viac presúva z reflexie transcencie na reflexiu hľadania transcencie človekom a na reflexiu vzťahu človeka a Boha. "Až v akoby 'ateistickom' zdržaní sa Božej ontológie a fenomenológie dostáva aj filozofujúci človek možnosť otvoriť sa slobodnému, 'živému' Bohu." (s. 65). Na jednej strane je to pokorné priznanie toho, že pri hľadaní transcencie existuje ešte vyššia múdrosť než filozofická a teologická, a to múdrosť "srdca", kontemplatívna modlitba, existuje vyššie poznanie než intelektuálne, totiž bytostné. Na druhej strane však zostáva otázka, či sa kvôli tomu treba vzdáť Božej ontológie a tak veľmi uprednostniť vzťah. Myslím si, že v súčasnosti sa ako najvyváženejší ukazuje substančno-relačný ontologický model.

Podstatnú časť knihy tvoria dve kapitoly nazvané *Relatívna transcendencia a Absolútna transcendencia*. V nich autorka veľmi zaujímavavo a s citom pre jemné rozlišovanie rozoberá rôzne fenomény dnešnej doby z hľadiska ich vplyvu na hľadanie transcencie dnešným človekom. Prvým z javov, ktorými sa zaoberá, sú nové smery v psychológii, najmä transpersonálna psychológia. Poláková na príklade prác *A. H. Maslowa a S. Grofa* ukazuje, ako sa táto psychológia ujíma zakrpatenej ľudskej schopnosti sebaaprekročenia a ponúka človeku odblokovanie jeho hlbšieho duchovného potenciálu. Oceňuje na tejto koncepcii to, že môže pritiahnúť aspoň na prah vzťahu k transcencii tých, čo sa považujú na nenáboženských. Súčasne však poukazuje na to, že

takéto "vykročenie" nemožno považovať za absolútne, radí ho k relatívnej transcencii.

Zaujímavý je pohľad autorky na prežívanie krízy identity osoby, prípadne vnímanie doby ako krízovej. Tieto stavy dáva do súvislosti s učením sv. Jána od Kríža o "temnej noci" a na základe toho v zhode d ďalšími autormi (R. D. Laing, E. Ottová) pripúšťa, že môžu byť darom, že takéto krízy môžu mať pozitívny duchovný význam, môžu byť cestou k absolútnej transcencii, hoci v psychológii sú bežne chápané ako chorobné.

Ďalším významným fenoménom dnešnej doby je *transkulturalita*, prekračovanie hraníc jednotlivých kultúr. Poláková si všima dve zásadne odlišné reakcie na túto novú situáciu. Prvou je *ezoterická tendencia* asimilovať rôzne duchovné prúdy do jedného systému, miešať vedu s náboženstvom (známa kniha F. Capru *Tao fyziky*), príliš lacno preklenúť "inakosť" rôznych tradícií. Hodnotí ju veľmi kriticky ako cestu, ktorá hľadačov transcencie vedie paradoxne stále viac do slučiek imanentizmu. Druhou tendenciou je *medzináboženský dialóg*. Pri jeho hodnotení sa opiera hlavne o diela významného katolíckeho teológa R. Panikkara. Dialóg je jedinou plodnou interakciou, v ktorej jednotlivé náboženstvá nestrácajú svoju identitu, ale ju vzájomne životodarne prehlbujú (s. 56). Bytostný dialóg, ktorý prekračuje rozhovory o učení jednotlivých náboženstiev, vyžaduje určitú osobnú zrelosť a stáva sa cestou k absolútnej transcencii.

Fenoménom, ktorý snád najparadoxnejšie vytvára priaznivé podmienky pre hľadanie absolútnej transcencie v dnešnej dobe, je obrovská relativizácia. Boh je za univerzom vesmíru, skúseností, ba aj za univerzom relatívnej transcencie, teda všetkých našich snáh o vykročenie z vlastnej imanencie. V zrelativizovaní všetkého vystupuje novým spôsobom do popredia Božia sloboda. Prázdnota ako dôsledok tohto zrelativizovania môže byť pre človeka oslobodením od všetkého menšieho, než je Boh, a podnetom k oveľa plnšiemu otvoreniu sa Božej slobode, Božej láskyplnej iniciatíve. Relativizácia má svoj dôsledok aj v medziľudských vzťahoch. V postmodernej dobe prestáva byť nosné hľadanie absolútnej transcencie sprostredkované cez horizontálne vzťahy, ľudské opory, cez skúsenosti iných. Ľudské vzťahy a väzby treba viac než v dobách ustáleného poriadku hodnôt založiť hlbšie - musia mať svoj transaltricitný základ v láske k Bohu.

V kapitole *Hlavné rázcestie postmodernej spirituality* sa ďalej odvíja hlavná niť snahy o rozlišovanie v ľudskom hľadaní transcencie. Autorka najprv na niekoľkých príkladoch (filozofi J. G. Gill, J. Derrida, teológ D. R. Griffin) ukazuje, že s rozširujúcim sa horizontom postmoderného hľadania transcencie sa obohacujú aj cesty zdanlivého, falošného hľadania, cesty imanentizmu. Potom poukazuje na špecifické rysy postmoderného hľadania transcencie. Prvým z nich je otvorenosť voči skúsenostiam. Rozumieť transcencii dnes znamená predovšetkým zakúsiť ju. Druhým rysom je potreba participácie. V najvyššej miere ju môže uspokojiť len absolútne transcencia, v menšej ľudské spoločenstvo. V otvorenosti voči skúsenostiam, ale aj v otvorenosti pre ľudské sprostredkovanie duchovna je potrebná bdela striednosť a opatrnosť rozlišovania. Napríklad prejavmi nezdravej participácie býva nekritický obdiv členov spoločenstva na jednej strane, indoktrinácia a prísna kontrola zo strany vedenia na strane

druhej. Najvyšším spôsobom participácie je skutočná láska, ktorá ruší izoláciu, ale zachováva samostatnosť (por. s. 99).

Myslím, že autorke sa podarilo to, čo uvádza ako dôležitú úlohu filozofie transcencie - vniesť svetlo do zložitého sveta rôznych spôsobov hľadania transcencie, odhaliť vnútorný poriadok v tomto hľadaní, a to bez redukcií a účelových zámerov (s. 100). Kniha je významným obohatením nielen pre filozofickú obec, ale aj pre širší okruh čitateľov. S nevšednou hĺbkou vníma súčasného človeka v jeho hľadaní transcencie. Môže prispieť k lepšiemu vzájomnému porozumeniu tých, čo kráčajú po odlišných cestách pri hľadaní transcencie, no môže byť aj svetlom pri ďalšom putovaní po tejto ceste v dnešnej zložitej dobe.

Adrián Slavkovský

RNDr. Mgr. Adrián Slavkovský
Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR